

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Ar yra nebūtis?

2012-12-20

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Recenzijos, anotacijos

AUTORIUS: Elžbieta Banytė

DATA: 2012-12

Ar yra nebūtis?

Elžbieta Banytė

Romas Daugirdas. Saulės dėmių medžiotojai. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012. - 120 p.

„Lyrika“, o ne, kaip jau buvo tapę įprasta, „eilėraščiai“ parašyta dvyliktosios Romo Daugirdo knygos „Saulės dėmių medžiotojai“ paantraštėje. Anotacijoje teigiama, kad knyga „pirmą kartą įgijo lyrikos žymą“. Ko gero, tai ir yra svarbiausia šios knygos charakteristika, jei lyrizmą suvokiame kaip poetinę orientaciją į eilėraščio subjekto išgyvenimus, jo vidinį pasaulį. Ankstesniosioms R. Daugirdo knygoms buvo būdingas griežtas ir konkretybėmis prisodrintas kalbėjimas, todėl toks posūkis kelia nustebimą, susidomėjimą ir, žinoma, įtarumą. Ką naujo gali pasiūlyti šis „jaunųjų trenerio“ reputaciją turįs poetas?

Gal vis dėlto pirma paguoskime ištikimus „senojo“ R. Daugirdo skaitytojus. Ne, tikrai nenusivilsite! Išlieka esminis parametras – darkart nuneigiama viskas, net pati būtis, jau nekalbant apie prasmę: „bet rūkas neįkalino / tik mūsų kojų / kad kada nors / paguostų / bent jau skaičius / tų skylių / kurias abu pagimdėm / krisdami“ („rūkas“, p. 14). Judėdami tokiu „uždaru ratu“, mes negalime pasiekti jokio tikslo, įgyvendinti jokios idėjos; galime nebent vietoj gilaus pesimizmo pajusti dar gilesnį: „ir nuvilnysim voratinkliais / išvaduodami pradžią / tarsi spąstuose paliktą / pelę“ („pabaiga“, p. 115). Ratas apsisuka, ir pabaigos momentas tarsi vėl pakartoja pradžią. Visi mes pelės spąstuose ir musės voratinklyje, kuri mėgstame vadinti gyvenimu. Visi mes medžiojame saulės dėmes, nors tai ir neįmanoma, ir daug jėgų atima, ir net jokios naudos nėra. O jei būtų įmanoma, ką gautume iš tos saulės dėmės? Nieko – nei ji mums kuo nors padės, nei mes jai rūpim. Taigi gyvenam gyvenam, ir kas iš to? Ogi nieko. Šiuo suvokimu, matyt, ir pasireiškia „egzistencinis tragizmas“, apie kurį anotacijoje kalba Vytautas Rubavičius. (Anotacija, beje, verta atskiros recenzijos – ji

akivaizdžiai skirta vadinamajam „intelektualiniam elitui“, gal netgi filologyno kolegoms, ir nesunkiai gali atbai-dyti paprastą poezijos mylėtoją: „Tad lyrika – jau ne tik raudona, persmeigti būtina, tačiau taip ir nepasiduodanti skraistė, bet ir graudesio ataida.“) Net Kukutis, sakydamas „niekas nieko / niekam nieką / nè su kuo – / niekada“, nebuvo didesnis nihilistas už R. Daugirdo eilėraščių žmogų.

Čia ir prisikapstome iki esminės problemos – kas yra šių eilėraščių lyrinis subjektas? Jeigu jau kalbame apie lyrikos knygą, vadinasi, toks konstruktas turėtų egzistuoti. Formaliai egzistuoja, tačiau yra taip atrofavęsis, kad sunku jį „prigriebti“ ir pasakyti kažką aiškesnio. Nėra nė vieno teksto, kuriame būtų kalbama „aš“ vardu, visur sakoma „mes“. Iš kelių narių tas „mes“ sudarytas – juk tai gali būti du žmonės, banaliai tarkim, mylimieji, o gali būti ir visa žmonija. Nenorom į galvą lenda tokio kalbėjimo pavyzdžiai iš viešosios retorikos srities – kreipimūsi, manifestų ir pan.: „Mes, jauni iškeltagalviai, nenuoramos ir vėjavaikiai...“ Vadinasi, nors ir apibūdinamas savo tekstus kaip „lyriką“, R. Daugirdas išlaiko sau būdingą „antilyrikos“ poziciją, kaip taikliai šią ypatybę nusakė Lina Čekauskaitė knygos „Laisvas kritimas“ recenzijoje. Svarbu pabrėžti, kad knyga pradedama vienaskaitos antrojo asmens kalbėjimu: „vienuma link tavęs / lyg rodyklių seka / į dar vieną žiemą“ („Iš akių į akis“, p. 9). Be to, viena iš knygos dalių vadinasi „Dviskaita“. Atrodytų, kad lyrinis subjektas yra binariškas. Tačiau paskutiniame eilėraštyje „Pabaiga“ sakoma: „kur nusmigsim / po vieną / lyg krešuliai / išvalytos erdvės // kur atlaikysim / akistatą / su vieninteliu šansu“ (p. 115; išryškinta mano – E. B.). Nors išlieka „daugiskaitinis“ kalbėtojas, jam opoziciją aiškiai sudaro keliskart leksiškai pabrėžtas „vienumas“. Tinkama atrodo sena banali tiesa, kad pabaigoje lieki vienas, tačiau galimos ir kitokios interpretacijos. „Vienas“ gali būti ir kūnas be sielos (ši perskaitymą patvirtintų mediciniškas žodis „krešuliai“), ir protas be jausmo („kur tulpės miršta geltonai / ir nesi-kryžmina / su sveiko proto / vaisiais“ („melioracija“, p. 45), ir gyvenimas be prasmės („kai nepažadinę / mums pasakys / kuo skiriasi daugyba / nuo dalybos“ („apgavystė“, p. 114).

Vienišas ir „autorius be teksto“ („iliuzijos“, p. 79) arba tekstas be autoriaus – „mus blogai / surimavo / ir išvarė / į klystkeliuos“ („pasiliekančys“, p. 71). Tačiau kas tas autorius, kuris kuria? Kas yra tekstas? Vakarų literatūros moksle šie klausimai sudaro bene centrinę tyrinėjimų ašį. Tad štai, R. Daugirdo tekstų nerašo niekas. Nebūtis kategorija sudaiktinama, ją reprezentuoja miego, kritimo, debesų, dulkių, dykvietės, finišo įvaizdžiai. Lygiai toks pat nesantis ir kalbėtojas. Dažna teatro situacija, kai jo nebuvimas reprezentuojamas akrobato, cirkininko, skulptūros, kario, į skerdyklą vedamos gyvulių bandos įvaizdžiais. Esama ir dar įdomesnių apibūdinimų – „kur mes / susitapatinę / su pagirių sindromo / riteriais / išvengsim kranto / lyg kvailumo / antrininko“ („tapatybė“, p. 60). Atkreipkime dėmesį – situacija visur dviguba: žiūrėdamas į sceną, matai ir aktorių, ir jo personažą. Žiūrėdami į būtį, suvokiame, kad, ko gero, kažkur slypi ir nebūtis. Taip dvigubėja ir R. Daugirdo eilėraščių kalbantysis. Jis – aš, mes, visi tie, kurie skaito šiuos tekstus. Skaitanti sąmonė juk irgi atlieka kūrybinį veiksma, negi galima ginčytis? Įdomiausia, kad bent dešimtyje eilėraščių minimas miegas ar sapnas, kai kur užsimenama apie alkoholio poveikį. Sąmonė neaiški, apkvaitusi, galiausiai net ir jos nelieka – ji išskaidoma į chaotiškus vaizdus ir laisvas asociacijas. Nėra jokio pastovaus pagrindo, viskas yra vizija, teatras, įvykių srautas, kurio nevaldo jokie tvarkingi ar blaiviu protu suvokiami logikos dėsniai. Net ir pats tekstas tėra tik mažųjų raidžių srautas be skyrybos ženklų. Beketiškas šnabždesys. Kalba – efemerija, miražas, bet vis dėlto ir kažkas, kas lieka nebūtyje.

Žmogaus prigimtis yra kalbėti, tik kalbėdamas jis geba įsitikinti savo realumu.

Akivaizdu, kad rašymo technikos perimtos iš avangardistų, ypač jaučiama ekspresionizmo ir siurrealizmo įtaka. Tikslinga R. Daugirdo eilėraščius vadinti „sapniškais“, nes santykis su realybe juose yra dviprasmiškas. Viena vertus, įvaizdžiai ir metaforos nenurodo į jokių atpažįstamus objektyviai egzistuojančius tikrovės daiktus. Kita vertus, akivaizdžiai nurodoma į subjektyviai atpažįstamas situacijas ir jausenas – mirtį, liūdesį, absurda, meilę, miegą, laikinumo pojūtį. Klausimas „kodėl?“ tampa visiškai beprasmis – eilėraščio kalbantysis jo net nebando kelti. Vaizduojama susitaikymo, rezignacijos situacija, bet ji neturi nieko bendro su silpnumu – reikia didelės drąsos suvokti ir blaiviai, logiškai, nedramatizuojant situacijos pripažinti, kad visi mes, kaip kitados sakė garsusis K. Vonegutis, „tik muselės akimirkos gintare“. Tokios jausenos filosofiškai reflektuojamos vokiečių ekspresionistų darbuose. Su avangardistais R. Daugirdą sieja ir už dantų kartais kliūvantys tarptautiniai žodžiai („trajektorijos“, „sinusoidės“), maišto dvasia („kulkosvaidžiais apgynėme“), drastiški sugretinimai („epileptiškai kratosi medžiai“). Tai nėra vien žaidimas kalba. Netreniruota akis galbūt matytų vien žodžių kratinį, tačiau, išsigilinus į tekstų struktūrą, paaiškėja, kad jie gilūs, protingi, nemažai pasakantys apie mūsų būtį ar bent jau vieną iš galimų jos interpretacijų.

Man keista, kad ši R. Daugirdo knyga beveik nesusilaukė jokie vertinimo. Keletą dienų stengiausi atsakyti į klausimą – kodėl? Ar dėl to, kad esame įpratę prie poeto braižo ir nėra viena iki šiol išleista jo knyga nepateikė didesnių siurprizų? Ar todėl, kad vis dar esame kaimiškojo-žemdirbiškojo mentaliteto puoselėtojai, uolūs Maironio ir Selemutės skaitytojai, niekaip neįprantantys prie verlibro? Gal mums nepatinka mąstyti apie tuštumą? Gal sunku į savo sąmonę įsileisti kitokią, aštresnę kalbėjimą? Gal pernelyg „nelietuviškas“ (stereotipine prasme) vaizduojamas pasaulis? Bet kuris iš šių klausimų skatina išeiti už literatūros ribų, ko nenoriu daryti. Užsieniuose dabar labai populiariu rašyti visokias „mentaliteto istorijas“. Kai pasirašysime savąją, gal ir R. Daugirdo padėtis knygu rinkoje paaiškės.

Garbūs literatūrologai neką geresni. Apie „Saulės dėmių medžiotojus“ pasirodė tik Rimvydo Stankevičiaus recenzija. Menkas iš to džiaugsmas, nes „jotvingis“ R. Stankevičius yra etatinis kritikas – rašo bene apie visas naujas LRS leidyklos knygas. O gal R. Daugirdo poezija tinkama tik tokiems literatūros chuliganams, kaip liūdnei pagarsėję Castoras&Polluxas, kurie teigiamai atsiliepė apie „Laisvą kritimą“? Taip, sutinku, ankstesnės eilėraščių knygos (gal išskyrus eksperimentinius „Mėnulio dezertyrus“) yra apyvienodės, be staigmenų, „daugirdiškos“ iki išprotėjimo. O dabar grįžkime prie pradinio klausimo – kas naujo? Ankstesnėse knygose vyravo noras šokiruoti, nustebinti, kai kurie tekstai atrodė tarsi iš XX a. pradžios atklydęs pasižadėjimas prasminiu nesuderinamumu. Naujoji knyga po anų literatūriškai anarchistiškų pasiautėjimų atrodo rimtesnė, labiau susikaupusi, ne vien trypianti bet kokią prasmės galimybę, bet apmąstanti ir reflektuojanti absurdo patirtį. Visiškai pritariu minėtam R. Stankevičiui – „Saulės dėmių medžiotojai“ yra iki šiol stipriausia R. Daugirdo knyga. Ir, rizikuodama savo geru vardu, pritariu jau taip pat minėtiems Castorui&Polluxui – geras tai poetas, nieko nepasakysi. O sakyti nieko ir nereikia, nes, jei niekur nėra prasmės, tai ir kalbėdami težaidžiam „vandensvydį su potekstėm“ („Atsižadėjimas“, p. 70). Tad gero žaidimo, mielieji. Gal beprasmiško, o gal ir ne visai.

